

Esjor

med Svante Bondesson, den siste hässjebonden på Sollerön?

I den lokala bondekulturen kring Ovansiljan fanns det säkerligen en del tidiga variationer i metoderna att ta till vara och torka det slagna höet från markerna. De olika socknarna hade i stort sett samma tillvägagångssätt men smärre olikheter förekom. Väderleken tillät inte att höet kunde torka på marken utan måste placeras i hässjor för att säkert kunna luftas genom. Annars kunde mögelhårdar bildas innan det kördes in i lador och skullar. Mögel gjorde att höet kunde bli otjänligt som foder till kreaturen.

Svante deltog tidigt i småbrukets sysslor och fick lära sig alla moment i höbäringsarbetet. I nästan varje gård fanns husdjur - kor, hästar, får eller getter. Den huvudsakliga försörjningen bestod av vad jordbruket kunde ge i fråga om livsmedel och eventuell försäljning av mjölk och kött. Tidigare var hemmanens ägor spridda över i stort sett hela ön och vissa fäbodrar.

Ägosplittringen var mycket besvärande och ledde så småningom till ett beslut att laga skifte skulle genomföras. Svante minns, att de hade en hel del mark väster om Utanmyra och att det var låglänta marker som kunde vara ganska blöta vid riklig nederbörd. Under slåttertider kunde det vara besvärligt med broms och mygg som pinade både häst och folk. Ibland måste någon enbart ägna sig åt att vifta bort flygfäna från hästen, trots att han bar s.k. remsele. Undersidan av hästens mage var särskilt utsatt.

Under 40-talet väckte invallningsprojektet intresse hos många bönder på Sollerön. För egen del var Svante något skeptisk och han engagerade sig inte särskilt mycket i detta. Efter det att laga skiftet genomförts, tilldelades de ägor i närheten av gården på Utanmyraåkern. Svante hade både kor och häst på gården under 70-talet. På ett ganska tidigt stadium köpte han en s.k. Epatraktor som han använde i jordbruket. Som en av de allra första på Sollerön skaffade han sedan en jordbrukstraktor trots att han hade häst. Mjölproduktion slutade han med

Svantes höhässjor på Utanmyråkern. Klikten med Karl Lärkas stuga i bakgrunden.

så småningom och övergick till att föda upp gödkalvar i mindre skala. Hö och spannmål fortsatte han att odla. Han sålde även en del hö emellanåt. Sitt hö hässjade han alltså enligt gamla metoder han lärt.

Hässjor

kan delas in i två huvudgrupper, dels höhässjor "ö-esjor", och dels sädeshässjor "säs-esjor". Höhässjorna kan i sin tur delas in i "angrods-esjor" och "småslogs-esjor" även om dessa två har likheter. Bonde-sonen Svante förklarar detta med att angrodden (återväxt av hö) var kortare i längd och måste som regel "kämbas" med räfsan (kammats till lämpligt format) innan det lades på hässjostängerna. Även "småslogsöd" eller hackslogen, som togs till vara med lieslätter i utmarker- na, var kortare, räfsades samman och kördes till hemgården med häst och trilla och hässjades där på lämplig plats. Även småslogan måste kämbas med räfsa i likhet med angrodden. Hässjorna såg således något annorlunda ut vid "slånindji" (höskörden) och vid "stjärnindji" (spannmålsskörden). Gran ansågs vanligtvis vara det bästa virket att tillverka hässjevirke av.

Ö-esjor

Material till hässjorna:

”Esikråkå” - krakar med pinnar inborrade på lämpligt avstånd från varandra. Krakarna spetsades i nedre delen för att sättas ned i jorden.

”Esistod” - stöttor som sattes mot krakarna för att ge dessa stadga.

”Esirod” eller ”rödor” - stänger som lades på krakarnas pinnar och som höet lades på.

Man hässjade i olika stora hässjor beroende på slättermarkernas storlek och man kallade då avståndet mellan två krakar för ”gov”. En hässja kunde alltså bestå av ett, två, tre gov o.s.v. och när höet bärgades räknade man att man hade si eller så många gov på höskullen. De yttersta delarna av hässjestängerna kallades ”utskov”. När man hässjade höet måste man lägga första kämban ytterst och sedan de påföljande innanför. Detta var rent praktiskt därför att de innersta kämborna tyngde på den yttersta och hindrade därmed den att rasa ner.

Efter fullbordat verk. Bröderna Svante och Sixten Bondesson pustar ut vid sin hässja. Vid stora tallen finns det röse där Anders Bondesson gjorde de första egentliga vikingagravfynden 1921.

Stöttorna eller ”stoden” sattes mot krakarna - en på varje sida. Övre delen av stoden yxades till för att kunna passas an mot pinnarna i kraken. Om hässjan bestod av flera ”gov”, lutades det yttersta stodet något inåt för att ge behövlig stadga åt krakarna.

Efter slåttersäsongen staplades hässjevirket upp på ”stångkaller” vid ett röse eller vid sidan av åkern. Två krakar korsades och säkrades genom att ett esirod stacks mellan två pinnar. Hässjevirket restes upp på krakarna och fick där stå till nästa slåttertids såvida det inte kom till användning till någon sädeshässa. Från sista världskrigets dagar berättades skrönor om att främmande överflygningar skedde vid några tillfällen. Flygarna hade då rapporterat att luftförsvaret synbarligen var oerhört starkt på Sollerön. Stångkallarna togs för luftvärnspjäser.

Höet verkar torrt och klart att köra in. Svante kontrollerar att stodet sitter fast. Nuvarande bystugan i Utanmyra (gamla skolan) i bakgrunden. Foto: Frida Bondesson.

Säs-esjor

Samma slags hässjematerial kunde användas till hässjor för spannmål. Dessa blev dock som regel större eftersom man ofta körde kärvarna från flera åkrar till den hässja man anlagt. På nedersta pinnarna lades ”rödor” och på dessa några ”stod” som vilade dels på stängerna och dels på marken. På stoden gjordes några hack med yxa och på dessa lades ytterligare rödor så att kärvarna vilade på två

rödor och ett stycke upp från marken. Det förekom även att kilar slogs ner i marken som dessa rödor vilade på. De nedersta kärvarna fick alltså inte ligga direkt på marken. De fick inte angripas av röta.

Krakarna på dessa hässjor sattes i marken med en lutning, som gjorde att på innersidan kom axändarna på kärvarna under lutningen att skyddas mot regn och väta. Hur stor lutningen var mätt i gradtal var inte angivet men rent praktiskt kunde en van bonde avgöra detta med ögon-mått. Eftersom krakarna lutade, sattes två stod mot krakarnas lutning och ett stod på motsatt sida.

"Säs-esi" i Kulåra. Foto: Margit Andersson.

När översta lagret av kärvar lagts, som regel med tillhjälp av stege, skars några kärvar upp och ett lager av strån breddes ut ovanpå för att skydda översta kärvarna. Ovanpå säkrades lagret med några "rödor". Det var också brukligt att efter skärningen på åkern, lägga upp kärvarna i "snesar" som en slags förtorkning i väntan på att bli forslade till hässjan. Det skulle vara nio "band" eller kärvar i en sådan snes - upplagda tre längst ner, tre ovanpå och därpå två och en längst upp. En del bönder föredrog att resa upp banden (kärvarna) i rader.

Under 50-60-talet skedde en märkbar förändring av småbruket på Sollerön med omnejd. Industrialiseringen hade expanderat starkt och välavlönade arbeten fanns att tillgå på andra håll. Jordbruket genomgick en kris på grund av ringa

Utanmyråkern i slåttertider på 1930-talet med en mångfald av "esior". Foto. Sven Hinders.

lönsamhet. Generationsväxlingen medförde att allt fler övergav det mindre lönsamma jordbruket och fick andra anställningar. Många gårdar stod tomma eftersom den yngre generationen flyttade. Det tidigare småbruket på Sollerön havererade liksom på andra platser med liknande struktur. De enstaka som fortsatte att ägna sig åt jorden övergick till modernare metoder med maskinell utrustning. Det mullrade av traktorer och i stället för hässjorna sågs den moderna tidens vita "plastbullar" ute på fälten. Svante var både en pionjär och en veteran eftersom han övergick till traktor men fortsatte att hässa sin höskörd och sitt spannmål efter gamla metoder. Än i våra dagar, alltså en bit in på 2000-talet, kan man se höhässjor på Utanmyråkern bakom Svantes fjös.

Helmer Nilsson